

Daniela Tamaš
Univerzitet u Novom Sadu,
Medicinski fakultet
Katedra za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju

UDK 37.036-053.4:087.5

Originalni naučni rad

Predat: 5.12.2025.

Primljen: 20.1.2026.

Vesela Milankov
Univerzitet u Novom Sadu,
Medicinski fakultet
Katedra za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju

DOI: 10.53406/kd.v13i2.142

Mila Veselinović
Univerzitet u Novom Sadu,
Medicinski fakultet
Katedra za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju

Tamara Kljajić
Univerzitet u Novom Sadu,
Medicinski fakultet
Katedra za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju

daniela.tamas@mf.uns.ac.rs

STAVOVI I PONAŠAJNE NAMERE DECE MLAĐEG OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA PREMA VRŠNJACIMA S POREMEĆAJEM IZ SPEKTRA AUTIZMA

Apstrakt: Poremećaj iz spektra autizma (PSA) karakterišu poteškoće u socijalnoj komunikaciji i interakciji, kao i prisustvo specifičnih ponašanja. Inkluzivno obrazovanje dece sa PSA donosi značajne prednosti ali i izazove za ovu decu. Stavovi vršnjaka i njihove ponašajne namere imaju presudnu ulogu u uspešnosti inkluzije, a pol, uzrast, mesto stanovanja i prethodno iskustvo predstavljaju važne faktore njihovog formiranja. Istraživanje predstavlja studiju preseka i obuhva-

talo je 150 učenika oba pola, tipičnog razvoja, mlađeg osnovnoškolskog uzrasta, s ciljem da se ispituju njihovi stavovi i ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA i utvrde faktori koji su povezani s ispitivanim varijablama. Za potrebe istraživanja korišćeni su Upitnik o zajedničkim aktivnostima (The Shared Activities Questionnaire – SAQ) i opšti upitnik za prikupljanje sociodemografskih podataka. Rezultati pokazuju da pol, uzrast i sredina utiču na stavove i ponašajne namere dece tipičnog razvoja, mlađeg osnovnoškolskog uzrasta prema učenicima sa PSA. Utvrđeno je da devojčice imaju pozitivnije namere od dečaka; mlađi učenici iskazuju pozitivnije stavove nego stariji; učenici iz seoskih sredina imaju pozitivnije namere, a oni iz gradskih pozitivnije stavove; dok prethodno iskustvo s osobama sa PSA nije povezano prihvatanjem, što naglašava potrebu za sistematskim edukativnim programima. Rezultati pokazuju da su stavovi i ponašajne namere dece tipične populacije prema vršnjacima sa PSA povezani s više faktora, kao što su uzrast, pol, mesto stanovanja i prethodno iskustvo. Prihvatanje učenika sa PSA jeste proces koji je pod uticajem kompleksne interakcije individualnih i socijalnih uticaja. Edukativne intervencije usmerene na decu, nastavnike i školsku zajednicu mogu podstaći toleranciju i razvoj pozitivnih vršnjačkih odnosa.

Ključne reči: poremećaj iz spektra autizma, inkluzivno obrazovanje, stavovi vršnjaka, ponašajne namere.

Uvod

Stavovi obuhvataju uverenja, osećanja i ponašajne namere prema različitim objektima, grupama i situacijama, a imaju važnu ulogu u svakodnevnom funkcionisanju jer utiču na ponašanje i omogućavaju njegovo predviđanje (Bohner & Dickel, 2011; Thompson, 2024). Budući da su stavovi naučeni, formiraju se na osnovu informacija i iskustava koje pojedinac poseduje o određenoj osobi ili fenomenu (Talijan, 2017). Prema osobama s invaliditetom i dalje postoje snažni stereotipi i predrasude, što negativno utiče na njihov društveni položaj (Ling et al., 2025). Socijalno okruženje ima ključnu ulogu u formiranju stavova: kod mlađe dece najveći uticaj imaju odrasli, dok tokom adolescencije dominira uticaj vršnjaka (Tamaš i dr., 2025). Zbog toga su rane intervencije važne za podsticanje pozitivnih stavova prema deci sa smetnjama u razvoju (Campbell, 2008). Razumevanje invaliditeta menja se s uzrastom deteta i pokazuje jasne razlike između mlađe i starije dece. Deca mlađeg uzrasta uglavnom su sposobna da prepoznaju vidljive oblike invaliditeta, kao što su fizički ili senzorni poremećaji, dok manje vidljive oblike invaliditeta, poput PSA ili intelektualnih teškoća, često teže razumeju. Upravo zbog navedenog, deca mlađeg uzrasta nemaju rigidne socijalne stereotipe i pokazuju otvorenije i pozitivnije stavove prema vršnjacima s invaliditetom. S druge strane, deca starijeg uzrasta, razvijaju apstraktnije i tačnije razumevanje invaliditeta, tako da PSA i intelektualne teškoće počinju da doživljavaju kao trajne, nepromenljive osobine (Smith & Williams, 2001). Iako je kod starije dece razumevanje invaliditeta konceptualno zrelije, istraživanja pokazuju da s porastom uzrasta kod dece dolazi do pogoršanja stavova prema vršnjacima s invaliditetom, a njihova tolerancija i spremnost na njihovo prihvatanje često se smanjuje (Bell & Morgan, 2000; Campbell et al., 2004; Siltan, 2016; Underhill et al., 2019). Ova negativna povezanost između uzrasta i stavova može imati ozbiljne posledice, jer se u školskom uzrastu povećava rizik od socijalnog isključivanja i vršnjačkog nasilja kako deca rastu i sve bolje razumeju prirodu invaliditeta (Holmquist, 2011; Wall et al., 2009).

Stavovi vršnjaka prema deci sa smetnjama u razvoju predstavljaju ključnu komponentu uspešne inkluzije u obrazovnom okruženju, a istraživanja ukazuju da kontekst sredine može imati značajan uticaj na formiranje ovih stavova. Studije pokazuju da učenici iz ruralnih škola ponekad iskazuju pozitivnije stavove prema vršnjacima sa smetnjama u razvoju (Rojo-Ramos, et al., 2023). Ovakve razlike mogu se tumačiti kroz socijalno-psihološke mehanizme: deca u ruralnim sredinama često imaju dublje, duže i svakodnevne kontakte s vršnjacima i članovima zajednice, uključujući i osobe s invaliditetom, što prema teoriji kontakta doprinosi smanjenju predrasuda i razvoju empatije i pozitivni-

jih odnosa. Uz to, manji broj učenika i stabilniji društveni kontekst u ruralnim sredinama može olakšati formiranje kvalitetnijih međuljudskih odnosa i osećaj zajedništva, koji potencijalno smanjuje socijalnu distancu prema vršnjacima sa smetnjama u razvoju u odnosu na škole u urbanim sredinama (Elsherbini et al., 2025; Fu et al., 2022).

Stavovi prema deci s poremećajem iz spektra autizma

Deca sa PSA često se suočavaju sa socijalnim barijerama i stigmatizacijom od strane vršnjaka, što može otežati uspostavljanje socijalnih interakcija i smanjiti mogućnosti za usvajanje prihvatljivih obrazaca ponašanja u različitim društvenim kontekstima. Stoga stručnjaci naglašavaju značaj stvaranja inkluzivne i podržavajuće atmosfere u učionici, koja pomaže u smanjenju stigme i podstiče prihvatanje različitosti (Wang et al., 2021).

Iako inkluzivno obrazovanje stvara značajne mogućnosti, istraživanja pokazuju da deca sa PSA često ostaju manje socijalno integrisana od vršnjaka, a nedostatak socijalnih iskustava ograničava razvoj socijalnih veština, što ograničava razvoj njihovih socijalnih veština i neretko uzrokuje probleme u ponašanju. Atipični obrasci ponašanja neretko se pogrešno pripisuju neadekvatnom vaspitanju, što dodatno otežava razumevanje njihovih potreba (Balazet al., 2022). Deca sa PSA mogu imati razvijene govorno-jezičke sposobnosti, ali i dalje ispoljavati teškoće u socijalnoj komunikaciji, kao što su neprilagođavanje sagovorniku, slab kontakt pogledom ili nerazumevanje pravila razgovora. Nedostatak socijalnih veština povezan je s većom učestalošću problema u ponašanju i smanjenim mogućnostima za učenje kroz interakciju s vršnjacima, što utiče na razvoj empatije i saradnje (Opoku et al., 2021). Negativni stavovi vršnjaka mogu dodatno ograničiti socijalni reciprocitet dece sa PSA, umanjujući njihovo samopouzdanje i kvalitet života (Campbell, 2008). Suprotno tome, pozitivni stavovi i podržavajući odnosi vršnjaka ključni su za uspešnu adaptaciju, integraciju i obrazovni razvoj dece sa PSA (Silton & Fogel, 2012; Čolić, 2015).

Istraživanja potvrđuju da antistigmatizacioni programi značajno doprinose socijalnoj inkluziji u školskom okruženju, posebno edukacijom vršnjaka o karakteristikama dece sa PSA. Takvi programi mogu povećati učestalost i kvalitet interakcija između dece sa PSA i njihovih vršnjaka (Silton & Fogel, 2012). Iskustvo u kontaktu s detetom sa PSA predstavlja važan faktor u promeni stavova – od negativnih ka pozitivnim. Utvrđeno je da devojčice i učenici bez prethodnog iskustva s decom sa PSA pokazuju posebno pozitivne stavove u akademskom domenu, što naglašava potrebu za sistematskim edukativ-

nim intervencijama usmerenim na destigmatizaciju i podsticanje prihvatanja u školi i društvu (Ma et al., 2025).

U istraživanju u kome je ispitivano kako znanje o PSA utiče na spremnost dece tipične populacije da prihvate vršnjake sa PSA, učenicima su predstavljene tri vinjete koje su opisivale socijalizaciju, komunikaciju i repetitivna ponašanja kod dece sa PSA. Nakon čitanja, učenici su popunjavali upitnik o spremnosti za zajedničke aktivnosti u socijalnom, akademskom i rekreativnom kontekstu. Rezultati su pokazali da učenici pokazuju najpozitivnije stavove prema uključivanju vršnjaka sa PSA u socijalne aktivnosti, više nego u akademske i rekreativne domene. Devojčice su ispoljile pozitivnije stavove od dečaka u socijalnom i akademskom kontekstu, što se tumači kulturološkim očekivanjima i rodnim ulogama povezanim s brigom i emocionalnim ispoljavanjem. Analiza odnosa između uverenja formiranih na osnovu vinjeta i ponašajnih namera učenika pokazala je da nijedna od opisanih oblasti nije imala značajan uticaj na njihove namere ponašanja (Schwarz, 2008).

Veza između stava i ponašanja

Poznavanje stavova pojedinaca ili grupa važno je jer omogućava predviđanje njihovog ponašanja prema određenim osobama, pojavama ili situacijama (Schwab et al., 2021). Stavovi se najčešće analiziraju kroz tri komponente: kognitivnu (informacije i saznanja o objektu stava), emocionalnu (osećanja prema objektu stava) i ponašajnu (namere i spremnost na delovanje), pri čemu pozitivan stav podstiče približavanje, a negativan izbegavanje objekta stava (Tomić, 2016).

Teorija planiranog ponašanja (TPP) objašnjava vezu između uverenja i ponašanja, ističući da uverenja oblikuju stavove, subjektivne norme i bihevioralnu kontrolu, koji zajedno određuju nameru – direktan prediktor ponašanja (Ajzen, 1991). Proširenje modela uključuje opaženu bihevioralnu kontrolu, koja može uticati i na nameru i direktno na ponašanje (Ajzen, 2005). Analiza uverenja, subjektivnih normi i kontrole omogućava razumevanje razloga iza stavova i načina na koji pojedinci procenjuju mogućnost da izvedu određeno ponašanje. TPP je korisna za kreiranje strategija koje stručnjacima pomažu da podstaknu poželjne prakse (Tinnes-Vigne et al., 2025). Studije koje primenjuju TPP u kontekstu inkluzivnog obrazovanja pokazuju da stavovi dece tipične populacije najviše utiču na njihove namere prema vršnjacima sa smetnjama u razvoju, dok stavovi nastavnika i roditelja dodatno oblikuju njihove ponašajne namere (Freitag & Dunsmuir, 2015). Utvrđeno je da su pozitivni stavovi prema uključivanju dece sa PSA i percepcija sopstvene kontrole povezani s inkluziv-

nijim ponašanjem. Rezultati potvrđuju korisnost TPP u predviđanju socijalne inkluzije i naglašavaju da deca lakše ostvaruju pozitivne interakcije s vršnjacima sa PSA kada im se obezbede relevantne informacije i veštine, što jača osećaj kontrole i podstiče pozitivnije socijalne odnose.

Metodologija

Glavni cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje stavova i ponašajnih namera dece tipične populacije mlađeg osnovnoškolskog uzrasta prema vršnjacima sa PSA, kao i identifikacija varijabli koje utiču na njihovo prihvatanje od strane vršnjaka. Specifični ciljevi istraživanja bili su utvrditi da li postoje razlike u procenjenim varijablama u odnosu na pol, uzrast, mesto stanovanja, kao i prethodno iskustvo u poznavanju osoba sa PSA. Polazne pretpostavke u ovom istraživanju bile su da će pozitivnije stavove i ponašajne namere prema deci sa PSA u većoj meri ispoljavati devojčice, učenici mlađeg utzrasta (1. i 2. razred), učenici iz seoske sredine i oni koji su imali prethodno iskustvo u poznavanju osoba PSA.

Instrumenti

1. Upitnik o zajedničkim aktivnostima – *The Shared Activities Questionnaire* – SAQ: instrument namenjen ispitivanju stavova učenika tipičnog razvoja prema deci sa PSA (Morgan et al., 1996).

Učenici su najpre pročitali vinjetu prilagođenu istraživanju u kojoj je prikazan dečak sa PSA (Đorđe). S obzirom na to da PSA obuhvata teškoće u socijalizaciji, komunikaciji i ponašanju, vinjeta je bila formulisana tako da učenicima jasno prikaže ove oblasti. Nakon čitanja učenici su popunjavali upitnik od 24 ajtema koji procenjuju spremnost za učestvovanje u zajedničkim aktivnostima s vršnjakom sa PSA u tri domena: socijalnom, akademskom i rekreativnom. Svaki domen daje skor od 8 do 40 poena. Radi jasnijeg uvida u ponašajne namere, odgovori su naknadno podeljeni u dve kategorije: vrednosti 1 i 2 tumačene su kao „ne bih učestvovao”, dok su vrednosti 4 i 5 označavale „učestvovao bih”. Upitnik se pokazao veoma pouzdanim, što potvrđuje visoka vrednost Kronbahovog alfa koeficijenta ($\alpha = 0,948$) (Campbell, 2008).

2. Opšti upitnik – kreiran je s ciljem prikupljanja osnovnih podataka o učenicima i njihovom poznavanju PSA. U prvom delu ovog upitnika učenici popunjavaju podatke o razredu, godinama i nazivu škole. Potom zaokružuju mesto stanovanja (selo ili grad) i navode svoj pol (muški ili ženski). Drugi deo upitnika usmeren je na ispitivanje informisanosti učenika o PSA. Pitanja se

odnose na to da li su ikada čuli za PSA, da li poznaju osobu sa PSA i da li u njihovom razredu postoji učenik sa PSA. Učenici odgovaraju tako što zaokružuju jedan od ponuđenih odgovora (da ili ne). Ukoliko je njihov odgovor pozitivan, imaju slobodan prostor da napišu šta misle da je PSA i šta znaju o tome.

Uzorak

Istraživanje je zamišljeno kao studija preseka i obuhvatalo je 150 učenika oba pola, nižih razreda (od 1. do 4. razreda) OŠ „Žarko Zrenjanin” u Apatinu (91 učenik) i OŠ „Mladost” u Prigrevici (59 učenika). Prosečna starost ispitanika je $8,87 \pm 1,08$ godina (srednja vrednost \pm standardna devijacija). Radi potreba dalje analize učenici su grupisani u dve uzrasne kategorije: mlađa grupa (učenici 1. i 2. razreda) i starija grupa (učenici 3. i 4. razreda), kako bismo ispitali moguće razlike u stavovima i ponašajnim namerama među njima. U mlađoj grupi je bilo 77, a u starijoj 73 učenika. Prema polu, dečaka je bilo 78 (52%), dok je devojčica bilo 72 (48%). Od ukupnog broja ispitanika, 39,3% pohađa školu u seoskoj, a 60,7% u gradskoj sredini. Skoro polovina ispitanika (43,3%) navela je da nije čula za PSA, 28% učenika pohađa razred s osobom sa PSA, dok 26,7% ima u svom bliskom okruženju osobu s ovim poremećajem. Ispitanici su uključeni u studiju popunjavanjem upitnika, uz saglasnost roditelja ili staratelja učenika za učesće u istraživanju, saglasnost direktora obe škole u kojima je sprovedeno istraživanje, kao i saglasnost etičke komisije Medicinskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Statističke metode

Za obradu podataka korišćen je SPSS 23.0. Struktura uzorka prikazana je frekvencijama i procentima radi uvida u zastupljenost grupa i odgovora. Deskriptivna statistika korišćena je za izračunavanje aritmetičke sredine, standardne devijacije, te minimalnih i maksimalnih vrednosti. Pouzdanost skale procenjena je Kronbahovim alfa koeficijentom. Razlike među grupama ispitanice su primenom t-testa za nezavisne uzorke.

Rezultati

Deskriptivni podaci dobijeni pomoću Upitnika o zajedničkim aktivnostima u ovom istraživanju ukazuju na to da učenici ispoljavaju blago pozitivne

namere u ponašanju prema osobama sa PSA, što se ogleda u vrednosti aritmetičke sredine svih odgovora ($AS = 93,67$) (Tabela 1).

Tabela 1. *Odgovori ispitanika na Upitniku o zajedničkim aktivnostima*

	N	AS	SD	Min	Max
Ponašajne namere prema osobama sa PSA	150	93,67	22,41	26	120

Tabela 2 prikazuje osnovne statističke pokazatelje za tri domena upitnika. Rezultati ukazuju da učenici imaju najpozitivnije stavove u domenu opštih aktivnosti, nešto niže u rekreativnom, dok je najniži prosečan skor zabeležen u akademskom domenu, koji obuhvata aktivnosti u školskom okruženju.

Tabela 2. *Razlika u ponašajnim namerama učenika u okviru tri domena*

Domen	AS	SD	Min	Max
Domen opštih aktivnosti	32,05	7,57	10	40
Akademski domen	30,61	8,52	8	40
Rekreacioni domen	31,01	7,85	8	40

Rezultati u Tabeli 3 pokazuju da se učenici najviše slažu s tvrdnjom „Bio/la bih dobar prijatelj s Đorđem”, što ukazuje na opštu spremnost za socijalno prihvatanje i empatiju prema vršnjacima sa PSA. Najnižu prosečnu ocenu dobila je tvrdnja „Otišao/la bih sa Đorđem i njegovom porodicom na večeru”, što sugeriše postojanje granica u spremnosti za bliske, privatne oblike interakcije. Ovaj nalaz može da se tumači kao određeni nivo socijalne distance u situacijama koje prevazilaze školski kontekst, verovatno uslovljene nedovoljnim poznavanjem autizma ili postojećim stereotipima. Međutim, ove rezultate treba uzeti s rezervom s obzirom da odlazak na večeru s porodicom druga/dругarice na mlađem školskom uzrastu nije najučestalija praksa u našem socio-kulturnom kontekstu, pa je možda deci sama ta situacija nedovoljno bliska i potencijalno vodi rezervisanom odnosu koji, u kombinaciji s određenom socijalnom distancom prema detetu sa PSA, dodatno snižava skor odgovora na ovom pitanju.

Tabela 3. *Odgovori ispitanika na svim tvrdnjama obuhvaćenim Upitnikom*

	AS	SD
Pozvao/la bih Đorđa svojoj kući da gledamo TV.	3.64	1.46
Sedeo/la bih na času pored Đorđa.	3.67	1.48
Išao/la bih u školsku biblioteku s Đorđem.	3.75	1.39
Delio/la bih svoje knjige ili igrice s Đorđem.	3.99	1.40
Radio/la bih na naučnom projektu u školi s Đorđem.	3.67	1.46
Bio/la bih u istoj grupi za čitanje s Đorđem.	3.79	1.35
Učio/la bih s Đorđem za test u školi.	3.86	1.33
Pozvao/la bih Đorđa na rođendansku proslavu.	4.48	1.39
Pozvao/la bih Đorđa da idemo u zabavni park, u neki luna park.	3.88	1.33
Otišao/la bih s Đorđem i njegovom porodicom na večeru.	3.43	1.35
Ručao/la bih pored Đorđa u školi.	3.79	1.32
Šetao/la bih s Đorđem kroz školski hodnik.	3.85	1.38
Crtao/la bih s Đorđem na času.	3.90	1.43
Išao/la bih u prodavnicu s Đorđem.	3.87	1.29
Rešavao/la bih matematičke probleme na času s Đorđem.	3.84	1.39
Pisao/la bih izveštaj ili priču za školu s Đorđem.	3.81	1.33
Pozvao/la bih Đorđa da se priključi mojoj grupi prijatelja.	4.11	1.14
Radio/la bih domaći zadatak s Đorđem posle škole.	3.99	1.39
Išao/la bih u bioskop s Đorđem.	3.79	1.33
Igrao/la bih se s Đorđem van škole.	4.19	1.14
Izabrao/la bih Đorđa za mog partnera u igri sa drugom decom.	3.89	1.34
Bio/la bih dobar prijatelj s Đorđem.	4.51	0.97
Išao/la bih na košarkašku utakmicu s Đorđem.	3.85	1.48
Išao/la bih u <i>McDonalds</i> s Đorđem.	4.12	1.24

Pored ponašajnih namera, ispitivani su i stavovi učenika prema vršnjaci-ma sa PSA putem podskale „Ček-lista prideva”. Učenici su među 32 ponuđena prideva (16 pozitivnih i 16 negativnih) birali prideve kojima bi opisali Đorđa iz vinjete. Analiza u Tabeli 4 pokazuje da je broj odabranih pozitivnih prideva veći od negativnih, što ukazuje da učenici uglavnom imaju pozitivne stavove i percepciju svojih vršnjaka sa PSA. Ovaj nalaz sugeriše postojanje socijalne prihvaćenosti i pozitivne percepcije prema deci sa PSA u ispitivanoj populaciji.

Tabela 4. *Prosečan broj zaokruženih prideva*

Domen	AS	SD	Min	Max
Pozitivni pridevi	8.09	4.01	0	16
Negativni pridevi	3.63	3.15	0	15

Jedna od naših polaznih pretpostavki bila je da će devojčice pokazivati statistički značajno pozitivnije ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA u poređenju s dečacima, što dobijeni rezultati i potvrđuju (Tabela 5).

Tabela 5. *Razlike u ponašajnim namerama prema osobama sa PSA u odnosu na pol*

Varijabla	Pol	Skor na upitniku (AS)	t	p
Ponašajne namere prema osobama sa PSA	Muški	89.38	-2.482	.014
	Ženski	98.32		
Domen opštih aktivnosti	Muški	30.74	-2.224	.028
	Ženski	33.46		
Akademski domen	Muški	28.61	-3.071	.003
	Ženski	32.78		
Rekreacioni domen	Muški	30.02	-1.612	.109
	Ženski	32.08		

U kontekstu stavova ispitanika prema vršnjacima sa PSA statistički značajna razlika u stavovima između polova, kada se meri brojem pozitivnih prideva, nije utvrđena ni u broju negativnih prideva.

Tabela 6. *Razlike u stavovima prema osobama sa PSA u odnosu na pol*

Varijabla	Pol	N	AS	SD	t	p
Pozitivni pridevi	Muški	78	8.32	4.05	0.722	.472
	Ženski	72	7.85	3.97		
Negativni pridevi	Muški	78	3.65	3.26	0.083	.934
	Ženski	72	3.61	3.04		

Pretpostavka da će mlađi učenici (1. i 2. razred) imati pozitivnije ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA u odnosu na starije učenike (3. i 4. razred) potvrđena je t-testom. Mlađi učenici imali su viši prosečan skor u odnosu

na starije, posebno u domenima akademskih i rekreativnih aktivnosti, dok u domenu opštih aktivnosti razlika nije bila statistički značajna. Rezultati ukazuju da mlađi učenici pokazuju veću spremnost za uključivanje vršnjaka sa PSA u zajedničke aktivnosti (Tabela 7).

Tabela 7. *Razlike u ponašajnim namerama prema osobama s autizmom u odnosu na uzrast*

Varijabla	Grupa	Skor na upitniku (AS)	t test	p
Ponašajne namere prema osobama sa PSA	I i II razred	98.35	2.603	.010
	III i IV razred	89		
Domen opštih aktivnosti	I i II razred	33.01	1.572	.118
	III i IV razred	31.08		
Akademski domen	I i II razred	32.35	2.536	.012
	III i IV razred	28.80		
Rekreacioni domen	I i II razred	32.99	3.170	.002
	III i IV razred	29.04		

Analiza je pokazala statistički značajne razlike između mlađih (1. i 2. razred) i starijih učenika (3. i 4. razred) u korišćenju prideva za opis vršnjaka sa PSA. Mlađi učenici koristili su više pozitivnih prideva i manje negativnih prideva u odnosu na starije, što ukazuje na pozitivniju percepciju vršnjaka sa PSA (Tabela 8).

Tabela 8. *Prosečne vrednosti dobijene na skali pozitivnih i negativnih prideva u odnosu na uzrast i rezultati t-testa*

Varijabla	Grupa	N	AS	SD	t	p
Pozitivni pridevi	I i II razred	75	9.12	3.93	3.236	.001
	III i IV razred	75	7.07	3.84		
Negativni pridevi	I i II razred	75	2.75	2.55	3.584	< .001
	III i IV razred	75	4.52	3.44		

Analiza je pokazala da učenici iz seoske sredine imaju statistički značajno izraženije ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA u odnosu na učenike iz gradske sredine. Suprotno tome, kognitivni stavovi, mereni pozitivnim i negativnim pridevima, izraženiji su kod učenika iz gradske sredine. Rezultati ukazuju na razlike između seoske i gradske sredine u načinu ispoljavanja ponašajnih namera i percepciji vršnjaka sa PSA (Tabela 9).

Tabela 9. *Razlike u ponašajnim namerama prema osobama sa PSA u odnosu na mesto prebivališta*

Varijabla	Grupa	Skor na upitniku (AS)	t	p
Ponašajne namere prema osobama sa PSA	Selo	99	2.474	.015
	Grad	90.22		
Domen opštih aktivnosti	Selo	33.83	2.487	.014
	Grad	30.89		
Akademska domena	Selo	31.91	1.542	.126
	Grad	29.77		
Rekreacioni domen	Selo	33.25	2.979	.003
	Grad	29.56		

Analiza je pokazala da učenici iz seoske sredine imaju statistički značajno izraženije pozitivne ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA u odnosu na učenike iz gradske sredine. Suprotno tome, učenici iz grada koriste više pozitivnih i značajno manje negativnih prideva za opisivanje vršnjaka sa PSA u poređenju s učenicima iz sela. Dakle, dok su ponašajne namere izraženije kod učenika iz seoske sredine, kognitivni stavovi, mereni pridevima, pokazuju pozitivniji odnos kod učenika iz grada (Tabela 10).

Tabela 10. *Prosečne vrednosti dobijene na skali pozitivnih i negativnih prideva u odnosu na mesto prebivališta i rezultati t-testa*

Varijabla	Grupa	N	AS	SD	t	p
Pozitivni pridevi	Selo	59	7,42	4,03	-1,657	.100
	Grad	91	8,53	3,95		
Negativni pridevi	Selo	59	4,66	3,09	3,326	.001
	Grad	91	2,97	3,01		

Pretpostavka da prethodno iskustvo u poznanstvu s osobama sa PSA vodi ka pozitivnijim stavovima i ponašajnim namerama nije potvrđena. T-test je pokazao da nema statistički značajne razlike u ponašajnim namerama između učenika s iskustvom i bez iskustva, niti u pojedinačnim domenima (socijalni, akademski, rekreativni; $p > 0,05$). U opisu deteta sa PSA, učenici bez prethodnog iskustva koristili su statistički značajno više pozitivnih prideva nego učenici s iskustvom. Upotreba negativnih prideva bila je nešto niža kod učenika s iskustvom u odnosu na one bez iskustva, ali razlika nije bila statistički

značajna. Nalaz ukazuje da prethodno iskustvo nije nužno povezano s većom upotrebom pozitivnih atributa (Tabela 11).

Tabela 11. *Razlike u ponašajnim namerama i stavovima u odnosu na prethodno iskustvo u poznavanju osoba sa PSA*

Varijabla	Prethodno iskustvo	Skor na upitniku (AS)	t	p
Ponašajne namere prema osobama sa PSA	Da	92,89	,114	.909
	Ne	94,46		
Domen opštih aktivnosti	Da	32,04	-,819	.414
	Ne	31,89		
Akademski domen	Da	30,08	-,421	.675
	Ne	31,25		
Rekreacioni domen	Da	30,77	-,420	.675
	Ne	31,32		
Pozitivni pridevi	Da	7,42	-2,234	.027
	Ne	8,89		
Negativni pridevi	Da	3,32	-1,441	.152
	Ne	4,08		

Pretpostavka o tome da učenici s prethodnim iskustvom pokazuju pozitivnije stavove i ponašajne namere nije potvrđena ni na jednoj od mera. Dok razlike u ponašajnim namerama nisu uočene, razlika u upotrebi pozitivnih prideva bila je statistički značajna, ali u suprotnom smeru od očekivanog.

Diskusija

Pregled literature pokazuje da inkluzivno obrazovanje dece sa PSA pruža više socijalnih prilika, ali da oni često ostaju manje uključeni u aktivnosti u odnosu na vršnjake. Pozitivni stavovi i podrška vršnjaka olakšavaju adaptaciju, jačaju samopouzdanje i poboljšavaju integraciju, dok negativni stavovi mogu smanjiti kvalitet života (Tinnes-Vigne et al., 2025). Edukativni programi za decu tipičnog razvoja mogu povećati razumevanje PSA i podstaći pozitivne odnose u školama. Teorija planiranog ponašanja objašnjava kako uverenja i stavovi oblikuju namere i ponašanje, pri čemu namera predstavlja ključni prediktor ponašanja, pod uticajem različitih ličnih i situacionih faktora. Promene u ovim prediktorima mogu povećati verovatnoću ostvarivanja željenog ponašanja (Tinnes-Vigne et al., 2025). Pozitivni stavovi prema uključivanju vršnjaka sa PSA i veća percepcija kontrole nad sopstvenim ponašanjem povezani su s inkluzivnijim ponašanjem učenika (Freitag & Dunsmuir, 2015).

Procenom stavova dece tipične populacije prema vršnjacima sa PSA, prethodna istraživanja ukazuju na pozitivnije stavove kod devojčica, starije dece i dece s prethodnim iskustvom u kontaktu sa PSA (Campbell et al., 2019.; Derguy et al., 2021). Za razliku od toga, naše istraživanje nije utvrdilo značajne razlike u stavovima između polova kada je reč o broju pozitivnih i negativnih atributa. Međutim, devojčice su pokazale statistički značajno izraženije ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA. Ovo neslaganje može biti posledica razlika u uzorku, kontekstualnim faktorima, školskom okruženju, prethodnim iskustvima ili kulturološkim uticajima. Dok naši nalazi potvrđuju važnost pola kao prediktora ponašajnih namera, rezultati o stavovima ukazuju da je odnos složen i da zahteva dalje istraživanje.

Naši nalazi pokazuju suprotno od prethodnih istraživanja koja sugerišu da starija deca imaju pozitivnije stavove prema vršnjacima sa PSA, što je povezano sa većim znanjem o PSA (Khadeja & Majed, 2024). U našem istraživanju, mlađi učenici (1. i 2. razred) pokazali su statistički značajno pozitivnije stavove u akademskom i rekreativnom domenu. Ovo sugeriše da mlađa deca mogu biti otvorenija i emotivno prijemčivija za prihvatanje različitosti, dok stariji učenici, pod uticajem socijalnih normi i predrasuda, mogu pokazivati niži nivo prihvatanja. Slične rezultate potvrđuje istraživanje koje navodi da devojčice i mlađi učenici generalno imaju pozitivnije stavove prema vršnjacima sa invaliditetom (Di Maggio et al., 2021).

Analiza pokazuje da učenici iz seoske sredine imaju statistički značajno izraženije ponašajne namere prema vršnjacima sa PSA, u odnosu na učenike iz gradske sredine. Suprotno tome, učenici iz grada koriste više pozitivnih i manje negativnih prideva pri opisivanju vršnjaka sa PSA. Za razliku od naših, rezultati istraživanja koje su sproveli Sadziak i sardnici (2021) pokazalo je drugačiji obrazac, gde su najpozitivniji stavovi primećeni kod učenika iz gradskih škola sa integrisanim odeljenjima, a najmanje pozitivni kod učenika iz seoskih škola. Razlike u ponašajnim namerama i stavovima mogu biti uslovljene specifičnostima školskog i socijalnog okruženja, što ukazuje na složen odnos između mesta prebivališta i prihvatanja dece sa PSA.

Roberts i Lindsell (1997) primenili su teoriju planiranog ponašanja u istraživanju inkluzivnog obrazovanja i pokazali da stavovi učenika najviše utiču na njihove ponašajne namere prema vršnjacima sa smetnjama, dok stavovi nastavnika, roditelja i direktora takođe značajno oblikuju stavove učenika. Prethodna istraživanja takođe ukazuju da neposredno iskustvo i kontakt s osobama sa PSA pozitivno utiču na stavove i ponašajne namere (Silton & Fogel, 2012), dok edukativni programi povećavaju znanje i pozitivnije stavove prema osobama sa PSA (Settanni et al., 2024). U našem istraživanju nije utvrđena statistički značajna razlika u ponašajnim namerama između učenika s prethodnim

iskustvom i onih bez iskustva. Učenici bez prethodnog iskustva koristili su više pozitivnih prideva za opis vršnjaka sa PSA, što sugerira da iskustvo nije uvek povezano s pozitivnijim atribucijama, već da na stavove i namere utiču i faktori poput kvaliteta kontakta, školskog okruženja i ličnih uverenja. Ako uzmemo u obzir da iskustvo i znanje o deci sa PSA utiču na stavove, iako rezultati našeg istraživanja to ne pokazuju, zaključuje se da je još u ranom periodu neophodno sprovesti programe edukacije vršnjaka o deci sa smetnjama u razvoju, između ostalog i o deci sa PSA. Programi edukacije treba da se sprovedu i sa učiteljima, odnosno nastavnicima koji su uključeni u inkluzivni proces.

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja pružaju značajan uvid u stavove i ponašajne namere dece tipične populacije prema vršnjacima sa PSA i ukazuju na složenost faktora koji oblikuju ove stavove u školskom kontekstu. Utvrđene razlike u zavisnosti od uzrasta, pola, mesta stanovanja i prethodnog iskustva ukazuju da prihvatanje učenika sa PSA nije uniforman proces, već zavisi od više međusobno povezanih individualnih i socijalnih uticaja.

Iako je u većini dosadašnjih istraživanja pokazano da devojčice i starija deca imaju pozitivnije stavove, naši nalazi delimično odstupaju od ovih rezultata i pokazuju da su upravo mlađi učenici skloniji pozitivnijim stavovima i nameri da uključe vršnjake sa PSA u zajedničke aktivnosti. Ovo može ukazivati da su mlađa deca emotivno otvorenija i fleksibilnija u pogledu prihvatanja različitosti, dok s uzrastom raste uticaj grupnih normi, predrasuda i socijalnog pritiska. S druge strane, nalazi o razlikama između gradske i seoske sredine, kao i o uticaju prethodnog iskustva, pokazuju da kontekst interakcija i kvalitet kontakta mogu imati značajniji uticaj od samog postojanja iskustva.

Posebno je važno što rezultati deluju u skladu s teorijom planiranog ponašanja, ukazujući da je za inkluzivno ponašanje ključno uticati na stavove, kontrolu ponašanja i socijalne norme koje dominiraju u učeničkom okruženju. Upravo su ovi faktori prilagodljivi u okviru školskog sistema i mogu se menjati kroz strukturane programe i intervencije. Istraživanje ukazuje da stavovi i namere dece prema vršnjacima sa PSA jesu pod uticajem individualnih karakteristika i šireg socijalnog konteksta, ali da su istovremeno i podložni promenama kroz sistematske, dobro osmišljene intervencije.

Inkluzivna praksa u školama treba da bude usmerena ka ranom razvijanju tolerancije, povećanju znanja o PSA, modelovanju pozitivnih socijalnih normi i podršci nastavnicima i roditeljima. Unapređenje prihvatanja vršnjaka sa PSA ne doprinosi samo njihovom razvoju i dobrobiti, već obogaćuje celokupni školski kolektiv, gradeći društvo koje je otvorenije, osetljivije i spremnije da prihvati različitost.

Literatura

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. DOI: 10.1016/0749-5978(91)90020-T
- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality, and behavior* (2nd ed.). Milton Keynes, England: Open University Press / McGraw-Hill.
- Balaz, L., Byrne, M. K., & Miellet, S. (2022). „Understanding Our Peers”: A Naturalistic Program to Facilitate Social Inclusion for Children with Autism in Mainstream Early Childhood Services. *International Journal of Disability, Development and Education*, 69(5), 1583-1600. DOI: 10.1080/1034912X.2020.1821872
- Bell, S. K., & Morgan, S. B. (2000). Children’s attitudes and behavioral intentions toward a peer presented as obese: Does a medical explanation for the obesity make a difference? *Journal of Pediatric Psychology*, 25 (3), 137–145.
- Bohner, G., & Dickel, N. (2011). Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*, 62, 391–417. DOI: 10.1146/annurev.psych.121208.131609
- Campbell, J. M. (2008). Brief report: reliability and validity of the Shared Activities Questionnaire as a measure of middle school students’ attitudes toward autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(8), 1598-1604. DOI: 10.1007/s10803-007-0534-6
- Campbell, J. M., Ferguson, J. E., Herzinger, C. V., Jackson, J. N., & Marino, C. A. (2004). Combined descriptive and explanatory information improves peers’ perceptions of autism. *Research in Developmental Disabilities*, 25 (4), 321–339.
- Čolić, M. (2015). Uticaj formiranih uverenja o karakteristikama autizma dece neurotipičnog razvoja na prihvatanje vršnjaka sa autizmom. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 14(2), 169–191.
- Derguy, C., Aubé, B., Rohmer, O., Marotta, F., & Loyal, D. (2021). Another step to school inclusion: Development and validation of the Children’s Attitudes Toward Autism Questionnaire. *Autism*, 25(6), 1666–1681. DOI: 10.1177/13623613211000163
- Di Maggio, I., Ginevra, M. C., Santilli, S., & Nota, L. (2021). Elementary school students’ attitudes towards peers with disabilities: The role of personal and contextual factors. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 47(1), 3–11.
- Elsherbini, H. A. E. B., Awad, L. A., & Elshafie, W. H. (2025). Attitudes of Primary School-Age Children Toward Peers with Disability Enrolled in Inclusive Governmental Schools in Egypt: A Cross-Sectional Study. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 33, e24203.
- Fleva, E. (2014). Attitudes and behavioural intentions of typically developing adolescents towards a hypothetical peer with Asperger syndrome. *World Journal of Education*, 4(6), 54–65. DOI: 10.5430/wjev4n6p54

- Fu, W., Xiao, Y., Yin, C., & Zhou, T. (2022). The relationship of inclusive climate and peers' attitude on children with disabilities in China: A mediating role of empathy. *Frontiers in Psychology, 13*, 1034232.
- Holmquist, J. (2011). Bullying prevention: positive strategies. PACER Center, 1–6.
- Khadeja, A., & Majed, B. (2024). *The Attitudes of Palestinian Teachers toward the Inclusion of children with autism spectrum disorder (ASD) and factors influence their attitudes: A cross-sectional study* (Doctoral dissertation, Arab American University).
- Ling, W., Wang, D., Xu, X., Zhu, D., Wu, X., & Zhang, L. (2025). The association between empathy ability and attitudes toward children with disabilities in inclusive physical education classes among primary students: the mediating role of friendship quality. *Frontiers in Psychology, 16*, 1531002.
- Ma, D., Luo, H., Wang, Y., Zhou, W., Lu, Y., Lv, B., & Hua, Y. (2025). Knowledge, Attitudes and Willingness of Caregivers of Preterm Infants Toward Autism: A Cross Sectional Study. *International Journal of Developmental Neuroscience, 85*(1), e10411.
- Morgan, S. B., Walker, M., & Bieberich, A. (1996). *The shared activity questionnaire* [Unpublished manuscript]. University of Memphis, Memphis, TN.
- Opoku, M. P., Nketsia, W., Mprah, W. K., Agyei-Okyere, E., & Safi, M. (2021). The interaction between typically developing students and peers with autism spectrum disorder in regular schools in Ghana: An exploration using the theory of planned behaviour. *Frontiers in Psychology, 12*, 752569.
- Roberts, C. M., & Lindsell, J. S. (1997). Children's attitudes and behavioural intentions towards peers with disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education, 44*(2), 133–145.
- Rojo-Ramos, J. R., Vega-Muñoz, A., Contreras-Barraza, N., & Barrios-Fernandez, S. (2023). Attitudes towards peers with disabilities in physical education: Rural students showed more positive attitudes. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(5), 3802.
- Rotheram-Fuller, E., Kasari, C., Chamberlain, B., & Locke, J. (2010). Social involvement of children with autism spectrum disorders in elementary school classrooms. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51*(11), 1227–1234.
- Sadziak, A., Matczak, D., & Wiczorek, M. (2021). Youth attitudes to persons with disabilities in relation to the type of their school environment – a pilot study. *Journal of Health Inequalities, 7*(2), 138–147.
- Schwab, S., Lehofer, M., & Tanzer, N. (2021). The impact of social behavior and peers' attitudes toward students with special educational needs on self-reported peer interactions. *Frontiers in Education, 6*, 561662.
- Schwarz, N. (2008). Attitude measurement. In W. Crano & R. Prislin (Eds.), *Attitudes and attitude change* (pp. 41–60). Psychology Press.

- Settanni, E., Kern, L., & Blasko, A. M. (2024). Improving student attitudes toward autistic individuals: A systematic review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 54(10), 3719–3738.
- Silton, N. R., & Fogel, J. (2012). Enhancing positive behavioral intentions of typical children toward children with autism. *Journal of Cognitive & Behavioral Psychotherapies*, 12(2), 139–158.
- Silton, N. R. (2016). Enhancing behavioral intentions and cognitive attitudes of typical children towards children with disabilities. *Medical Research Archives*, 3(4).
- Smith, L.A. & Williams, J.M. (2001). Children's understanding of the physical, cognitive and social consequences of impairments. *Child Care, Health and Development*, 27 (6), 603–617.
- Talijan, B. K. (2017). *Promena stavova prema učenicima sa Daunovim sindromom* [Doktorska disertacija]. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Tamaš, D., Grdinić, I. M., & Bojić, S. (2025). Examining the attitudes and behavioral intentions of peers toward children with autism. *Teme*, 1, 859–872. DOI: 10.22190/TEME231002049T
- Thompson, J. (2024). Attitude in Modern Psychology: Understanding Its Impact and Evolution. *Journal of Psychology & Psychotherapy*, 14(2), 478–479.
- Tinnes-Vigne, M., Houssemand, C., Guay, F., Poncelet, D., & Dierendonck, C. (2025). Understanding the Use of Social and Emotional Learning in Elementary Schools: A Theory of Planned Behaviour Perspective. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 15(4), 48. <https://doi.org/10.3390/ejihpe15040048>
- Tomić, M. (2016). *Primjena teorije planiranog ponašanja u etnocentričnom kupovnom ponašanju* (Doktorska disertacija). Univerzitet u Zagrebu, Poljoprivredni fakultet.
- Underhill, J. C., Ledford, V., & Adams, H. (2019). Autism stigma in communication classrooms: exploring peer attitudes and motivations toward interacting with atypical students. *Communication Education*, 68(2), 175–192.
- Wall, Wheaton & Zuver (2009). www.AbilityPath.org
- Wang, Y., Derakhshan, A., & Zhang, L. J. (2021). Researching and practicing positive psychology in second/foreign language learning and teaching: the past, current status and future directions. *Frontiers in psychology*, 12, 731721.

Daniela Tamaš
University in Novi Sad, Faculty of Medicine,
Department of Special education and rehabilitation

Vesela Milankov
University in Novi Sad, Faculty of Medicine,
Department of Special education and rehabilitation

Mila Veselinović
University in Novi Sad, Faculty of Medicine,
Department of Special education and rehabilitation

Tamara Kljajić
University in Novi Sad, Faculty of Medicine,
Department of Special education and rehabilitation

daniela.tamas@mf.uns.ac.rs

ATTITUDES AND BEHAVIORAL INTENTIONS OF YOUNGER PRIMARY SCHOOL CHILDREN TOWARDS THEIR PEERS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

Abstract: *Autism Spectrum Disorder (ASD) is characterized by difficulties in social communication and interaction, as well as specific behaviors. Inclusive education offers significant benefits but also presents challenges for children with ASD. Peer attitudes and their behavioral intentions play a crucial role in the success of inclusion, while gender, age, place of residence, and prior experience represent important factors influencing their formation. The present study employed a cross-sectional design and included 150 typically developing lower primary school students. The aim was to examine their attitudes and behavioral intentions towards their peers with ASD and to identify factors associated with the variables under investigation. The questionnaires used were the Shared Activities Questionnaire (SAQ) and a general questionnaire for collecting sociodemographic data. The results indicate that gender, age, and environment influence the attitudes and behavioral intentions of typically developing students towards*

their peers with ASD. Girls exhibited more positive intentions than boys; younger students demonstrated more positive attitudes than the older ones; students from rural areas showed more positive intentions, while those from urban areas exhibited more positive attitudes; prior experience with ASD was not associated with acceptance, highlighting the need for systematic educational programs. Overall, the findings suggest that attitudes and behavioral intentions of typically developing children towards their peers with ASD depend on multiple factors, including age, gender, place of residence, prior experience. Acceptance of students with ASD is a process influenced by complex individual and social factors. Education focused on the school community can promote tolerance and positive peer relationships.

Keywords: *autism spectrum disorder, inclusive education, peer attitudes, behavioral intentions.*